

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Kultura w roli edukatora społecznego (na przykładzie sztuki teatralnej) : trudna lekcja historii zapomnianej, niezrozumianej czy nieakceptowanej

Author: Agata Rzymełka-Fraćkiewicz

Citation style: Rzymełka-Fraćkiewicz Agata. (2015). Kultura w roli edukatora społecznego (na przykładzie sztuki teatralnej) : trudna lekcja historii zapomnianej, niezrozumianej czy nieakceptowanej. "Chowanna" (T. 1, (2015), s. 65-76).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Agata Rzymeńska-Fraćkiewicz

Uniwersytet Śląski

Kultura w roli edukatora społecznego (na przykładzie sztuki teatralnej) Trudna lekcja historii zapomnianej, niezrozumianej czy nieakceptowanej

Wprowadzenie

Zróznicowane doświadczenia życiowe kolejnych pokoleń dorosłych już Polaków (od końca XIX wieku, przez okres II wojny światowej, lata PRL, aż po obecne czasy demokracji) ujawniają trudną w realizacji potrzebę odszyfrowania przeszłości, której pełne zrozumienie pozwoli sprawnie funkcjonować w teraźniejszości i przyszłości we wspólnym regionie.

Nie od dziś kultura była i jest ważnym czynnikiem edukacji człowieka, pomaga tworzyć własną osobowość, indywidualność, pogląd na świat¹. W zetknięciu z kulturą budujemy naszą wiedzę, sądy czy postawy wobec świata zewnętrznego. W sferze kultury coraz częściej podejmowane są zadania uzupełniające procesy edukacyjne. Kultura (na przykład sztuka teatralna, film) ujawnia, przekazuje informacje na temat procesów, które zachodzą w naszej codziennej rzeczywistości; podejmuje tematykę minionych wydarzeń, procesów społecznych, które mimo upływu lat pozostają nadal nie do końca wyjaśnione, są rzadko podnoszone w publicznych dyskusjach, często wywołują spory i większe lub mniejsze konflikty społeczne. Zadaniem kultury jest próba podjęcia publicznej dyskusji, ukazania niezaprzeczalnych faktów i ich bolesnych, często do dziś, konsekwencji, które rzutują na skomplikowane relacje społeczne.

---

¹ H. Guzy-Steinke, T. Wilk: *Uczeń i teatr. Realia a poszukiwania możliwości realizacji edukacji teatralnej w szkole*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2009, s. 17.

Przekazywanie informacji między kulturami oraz pokoleniami, których doświadczenia życiowe i realia dorastania były zupełnie odmienne, jest zadaniem trudnym. Zdaniem Zygmunta Baumana, komunikacja międzykulturowa w praktyce obfituje w różne pułapki, nieporozumienia w tej sferze są raczej zasadą niż wyjątkiem. Jeśli odbiorca ma w pełni zrozumieć przekaz, musi on być w pewnym sensie dostosowany do sposobu myślenia tego odbiorcy, co nieuchronnie oznacza pewien stopień zniekształcenia pierwotnego przekazu; jeśli zaś przekaz ma zachować nieskazitelną formę, trzeba przygotować się na to, że zostanie on tylko po części rozumiany². Funkcjonowanie na wspólnej przestrzeni geograficznej jednostek zróżnicowanych pod względem narodowym, kulturowym, etnicznym, religijnym, językowym, ludzi o różnych doświadczeniach pokoleniowych bywa trudne. Zasady tego funkcjonowania na jednym terenie często są niezrozumiałe dla zamieszkujących go ludzi, a tym bardziej dla obserwatorów z zewnątrz. Takie jest właśnie życie jednostek z tzw. pogranicza kulturowego, narodowego czy państwowego.

Pojęcie rewitalizacji społecznej

W literaturze przedmiotu pojęcie „rewitalizacja” definiowane jest jako „proces działań zmierzający do odnowy funkcjonalnej kogoś lub czegoś, znajdującego się w złym stanie, poprzedzony diagnozą zaniedbań i degradacji, oparty na odpowiednio dobranym do danego przykładu, kompleksowym programie naprawczym i usprawniającym, a polegającym początkowo na stworzeniu warunków do wznowienia aktywności na wyższym niż dotychczas poziomie na podstawie odnowionych zasobów, a następnie wykorzystaniu ich do wyraźnego ożywienia funkcjonowania danego podmiotu”³. W literaturze używane są również pokrewne pojęcia, jak „rewitalizm” lub „rewiwalizm”, określające działania, których celem jest przywrócenie do życia. Działania te mogą dotyczyć zarówno usprawnienia funkcjonowania osób w podeszłym wieku, jak i odrodzenia w sferze religijnej, mogą stanowić także pewną formę aktywności społecznej, zmierzającej do wskrzeszenia zapomnianej tradycji (kultury)⁴. Na potrze-

² Z. Bauman: *O edukacji. Rozmowy z Riccardo Mazzeo*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2012, s. 69–70.

³ D. Kubinowski: *Rewitalizacja*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Red. T. Pilch. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2006, s. 298.

⁴ T. Wilk: *Rewitalizacja społeczna poprzez współczesną sztukę teatralną w ocenie reprezentantów (twórców i odbiorców) sztuki dramatycznej Legnicy, Nowej Huty i Wałbrzycha*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010, s. 31 – podaje za: E. Hałas: *Konwersja. Perspektywa socjologiczna*. Lublin: Wydawnictwo

by niniejszego opracowania przyjęto rozumienie pojęcia „rewitalizacja społeczna” za Teresą Wilk – jako procesu, wyrażającego się „w działaniach podejmowanych przez społeczność lokalną posiadającą określony kapitał (potencjał) kulturowy i społeczny – reprezentowaną zarówno przez lokalne instytucje, stowarzyszenia czy jednostki – zorientowany na przywrócenie, poprawę oraz wzmocnienie warunków i jakości życia [...]. To aktywizacja i partycypacja lokalnej społeczności w sferze społecznej i kulturalnej – uwzględniając przeszłość historyczną i tożsamość kulturową – ma w rezultacie przyczynić się do budowania wspólnej przestrzeni życia przyjaznej dla zróżnicowanych kulturowo i etnicznie środowisk”⁵. W działania rewitalizacyjne mogą być zaangażowane instytucje, stowarzyszenia i organizacje, jednak najistotniejszym warunkiem osiągnięcia zamierzonych rezultatów jest partycypacja lokalnej społeczności w proponowanych projektach. Realizacja procesu rewitalizacji winna służyć integracji społecznej, a także adaptacji jednostek do nowych warunków będących efektem zmian społecznych⁶.

Śląsk jako region pogranicza kulturowego⁷

Pojęcie „region pogranicza kulturowego” odnosi się do takich obszarów państwa – ulokowanych zazwyczaj peryferyjnie wobec wielkich centrów polityczno-administracyjnych – w których istnieje wyraźna świadomość społecznej odrębności, a regionalny układ kultury stanowi wynik wieloletniego przenikania się licznych kultur i tradycji o zróżnicowanej proveniencji. Regiony pogranicza zmieniały w ciągu wieków przynależność państwową i administracyjną, znajdowały się w kręgu oddziaływania rozmaitych systemów polityczno-administracyjnych oraz gospodarczych. W rezultacie zamieszkująca te regiony ludność reprezentuje niejednoznaczne i zróżnicowane opcje narodowe⁸. Na pograniczach mamy do czynienia z typem „człowieka pogranicza” – człowieka o specyficznej świadomości społecznej i tożsamości jednostkowej. Jednostka taka bie-

---

Norbertinum, 1992; K. Kwaśniewski: *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*. Warszawa: PWN, 1982.

⁵ T. Wilk: *Rewitalizacja społeczna poprzez współczesną sztukę teatralną...*, s. 31.

⁶ Ibidem, s. 31–32.

⁷ Fragment tekstu: A. Rzymelka-Frąckiewicz, T. Wilk: *Cele i zadania szkoły w zakresie edukacji regionalnej (na przykładzie Górnego Śląska)*. W: *Wielokulturowość i problemy edukacji*. Red. T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman. Cieszyn-Warszawa-Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012, s. 54–56.

⁸ Zob. M.S. Szczepański: *Opel z górniczym pióropuszem. Województwa katowickie i śląskie w procesie przemian*. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 2002, s. 21.

rze udział w życiu kulturalnym dwóch lub więcej różnych społeczności, czasami zmienia przynależność narodową⁹. Niewątpliwie Górny Śląsk stanowi przykład pogranicza kulturowego, jest regionem specyficznym, o wyraźnie zaznaczonej odrębności, własnej silnej i niejednorodnej tożsamości.

Mówiąc o Górnym Śląsku jako o regionie pogranicza, mamy na myśli nie tyle pogranicze terytorialne, choć tereny te stanowiły i nadal stanowią obszary graniczne, ile pogranicze językowo-narodowościowe, czyli „tereny wzajemnego styku i współistnienia różnych grup językowo-etnicznych, narodowościowych oraz społeczności narodowych”¹⁰. Górny Śląsk wskutek wielokrotnych zmian przynależności państwowej był poddawany silnym wpływom kulturowym, społecznym, politycznym i gospodarczym. Był miejscem spotkania i przenikania się wielu kultur oraz systemów politycznych i gospodarczych. Pozostawiło to trwałe ślady w obecnym kształcie i specyfice tego regionu.

Wynikiem wielopokoleniowego przenikania się różnych, odmiennych kultur – pisał w odniesieniu do śląskiego regionu pogranicza (narożnika) ks. Emil Szramek – „są jednostki nie tylko dwujęzyczne, ale też podwójnego oblicza narodowego, podobne do kamieni granicznych, które z jednej strony noszą znamię polskie, z drugiej niemieckie, albo też gruszy granicznej, które na obie strony rodzą”¹¹. Skutkiem takiego dualizmu – jak pisał Emil Szramek – jest „odwieczna niejednorodność Śląska pod względem narodowym i wynikające stąd napięcia i naprężenia, które teoretycznie posuwały się od indyferentyzmu przez megalomanię aż do deifikacji narodu, a uczuciowo przechodziły przez całą skalę namiętności od nienawiści aż do bohaterskiej miłości”¹². Górny Śląsk przynależał do różnych organizmów państwowych, ale zawsze był w nich usytuowany peryferyjnie. Jednak nie jego peryferyjność geograficzna, a peryferyjność polityczna i kulturowa odcisnęła piętno na mieszkańcach tego regionu. Będąc wielkim i ważnym zagłębiem przemysłowym Prus, później Rzeszy niemieckiej, a wreszcie Polski, region ten był zapóźniony kulturowo, z niewielką pod względem liczebnym wykształconą elitą (dotyczy to zwłaszcza ludności rodzimej). (Peryferyjności tej nie towarzyszyła, częsta w takich przypadkach, marginalizacja gospodarcza. Ekonomicznie Śląsk był najważniejszym po Zagłębiu Ruhry obszarem przemysłowym Rzeszy, a po

⁹ A. Sadowski: *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 1995, s. 46.

¹⁰ J. Wódz: *Niektóre problemy społeczne w województwie katowickim*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1993.

¹¹ E. Szramek: *Śląsk jako problem socjologiczny*. „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1934, T. 4, s. 35.

¹² Ibidem, s. 38 i 84.

plebiscycie najistotniejszym, choć położonym na peryferiach, zagłębiem przemysłowym odrodzonej Polski¹³). Rezultatem wpływów, jakim latami podlegał Górny Śląsk i jego mieszkańcy, jest typowy człowiek regionu pogranicza, który – ujmując metaforycznie – „urodził się w Gleiwitz, lecz dorastał w Gliwicach, po II wojnie światowej pozostał w tym mieście lub został z niego przymusowo wysiedlony czy też dobrowolnie wyjechał do Niemiec. Dla Niemców pozostał zbyt polski, opatrywany etykietą »Wasserpolake«, dla Polaków zbyt niemiecki, szwabski, hanyski”¹⁴. Dzisiaj coraz trudniej spotkać typowych ludzi pogranicza, większość z nich to osoby starsze. Aktualnie główna linia podziału społecznego nie jest już taka ostra. Coraz trudniej podzielić mieszkańców Górnego Śląska na hanysów (śląska ludność rodzima) i goroli (ludność napływowa). Taka sytuacja jest skutkiem procesów społecznych, jakie dokonały się od końca II wojny światowej, i polityki prowadzonej przez kolejne rządy. Stąd rodzi się potrzeba rewitalizacji tożsamości mieszkańców tego regionu oparta na rzetelnej wiedzy o trudnej i specyficznej – dla każdego pokolenia innej – przeszłości, której skutki odciskają się w zwykłej codzienności w postaci licznych uprzedzeń i stereotypów „swoich” i „obcych” na tej ziemi.

Potrzeba edukacji regionalnej

Doświadczenia pokoleń minionych i obecnych związane ze zmianami w różnych wymiarach – takimi jak zmiana przynależności państwowej, podział spójnego regionu, napływ obcej etnicznie ludności, zmiana ustroju i polityki państwowej wobec rodzimych regionów – stwarzają potrzebę konfrontacji różnych stanowisk czy poglądów na temat niejednorodnej tożsamości mieszkańców takiej przestrzeni geograficznej. Coraz częstsze podejmowanie procesów rewitalizacyjnych możemy postrzegać jako efekt rozczarowania zanikiem własnej kultury i funkcjonowania w kulturze nowej, obserwuje się chęć identyfikacji mieszkańców regionu z tradycyjną kulturą, aktywność na rzecz jej odrodzenia¹⁵. Jednym z elementów tego procesu, który ma wyposażyć nas w niezbędną wiedzę o naszym mikroświecie, jest edukacja regionalna. Kształtowanie kompetencji kulturowych, uczenie się kultury ma na celu wpisanie człowieka w dziedzictwo przodków. Istotny element tych działań stanowi „rozpoznawanie oznak,

¹³ M.S. Szczepański: *Opel z górniczym pióropuszem...*, s. 23.

¹⁴ Ibidem, s. 31.

¹⁵ J. Nikitorowicz: *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009, s. 216 – podaję za: A. Posern-Zieliński: *Etniczność*. W: *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*. Red. Z. Staszczak. Warszawa-Poznań: Wydawnictwo PWN, 1987.

wyróżników, identyfikatorów, które składają się na kompleks historycznie ukształtowanych cech społeczno-kulturowych, określających specyfikę danej grupy względem innych grup i wyznaczających symboliczne granice etniczne oddzielających »swoich« od »obcych«¹⁶. Szczególnego znaczenia nabiera sytuacja, w której chodzi o identyfikację siebie w obszarze zagmatwanej przeszłości, poplątanej historii, w której biografia każdego pokolenia przedstawia „inną definicję członka tej samej grupy”, a każde pokolenie prezentuje inny stosunek do pojęcia regionu i przynależności do określonej grupy etnicznej.

Podstawą procesu identyfikacji jednostki z określoną grupą kulturową jest zrozumienie siebie. Bez odszyfrowania przeszłości i zrozumienia specyfiki tych uwarunkowań nie jesteśmy w stanie być aktywnymi członkami społeczności o charakterze regionalnym, lokalnym. Powinniśmy być świadomi problemów, które dotyczą regionu, umieć je formułować i przedstawiać warianty rozwiązań z uwzględnieniem interesów każdej ze stron. Aby ten cel osiągnąć, konieczna jest edukacja regionalna uwzględniająca specyfikę danego regionu; celem takiej edukacji będzie przekazywanie i utrwalanie wiedzy o regionie, jego możliwościach i odmiennościach. Edukacja regionalna miałaby więc wyposażać w wiedzę, zapoznawać, uwrażliwiać, wspierać, wzmacniać i chronić świat wartości rdzennych, wdrażać do kultywowania tradycji, podejmowania celowych działań na rzecz kształtowania podstaw umiłowania, przywiązania, świadomego kształtowania z „ojczyzną prywatną”, ze światem pierwotnego zakorzeniania¹⁷. To edukacja regionalna rozpoczyna proces dialogu edukacyjnego, wzmacniając siły jednostki poprzez poznanie i zrozumienie siebie oraz swojej najbliższej kultury, w efekcie pozwala dostrzegać odmienności oraz poszukiwać sposobów wzajemnego zrozumienia, porozumienia i współpracy¹⁸. Tylko dzięki rzetelnej wiedzy będziemy w stanie funkcjonować razem na wspólnym obszarze – młodzi, by zrozumieć starych, starzy, by zrozumieć młodych, Ślązacy – Polaków, Polacy – Ślązaków itd. Tylko dzięki edukacji regionalnej możliwe są procesy integracji społecznej na poszczególnych poziomach.

Wydaje się, że głównym podmiotem odpowiedzialnym za powodzenie procesu rewitalizacji tożsamości regionalnej lub po prostu za przekaz wiedzy o specyfice regionu górnośląskiego jest współczesna szkoła. Jednak obserwacje rzeczywistych działań oświatowych przekonują, że same zmagania instytucjonalne są niewystarczające. Konieczne jest zespolenie działań różnych instytucji, w tym samorządowych. Wartościowy dla tego procesu wydaje się mariaż edukacji z szeroko pojętą kulturą.

¹⁶ J. Nikitorowicz: *Edukacja...*, s. 216.

¹⁷ *Ibidem*, s. 218.

¹⁸ *Ibidem*, s. 219.

Kultura (sztuka teatralna) jako wsparcie edukacji regionalnej na Śląsku

Dobrym przykładem wsparcia procesu rewitalizacji społecznej, rewitalizacji tożsamości regionalnej może być spektakl teatralny. Do przyjęcia takiej tezy przekonują między innymi obszernie badania Teresy Wilk przedstawione w pozycji *Rewitalizacja społeczna poprzez współczesną sztukę teatralną w ocenie reprezentantów (twórców i odbiorców) sztuki dramatycznej Legnicy, Nowej Huty i Wałbrzycha*¹⁹. Wartościowym wsparciem procesu rewitalizacji tożsamości regionalnej Górnego Śląska stał się spektakl teatralny wystawiony po raz pierwszy w lutym 2013 roku na deskach Teatru Śląskiego w Katowicach. Jest to adaptacja powieści znanego reżysera filmowego Kazimierza Kutza w reżyserii teatralnej Roberta Talarczyka *Piąta strona świata*. Autor powieści umieścił akcję na Górnym Śląsku, a właściwie w jego małym zakątku – Szopienicach, dzielnicy Katowic. W książce przedstawiony został bogaty i barwny obraz życia mieszkańców, codzienne zdarzenia o dziejowym znaczeniu, miejscowe anegdoty i portrety zwykłych ludzi, z których każdy ma swoją niepowtarzalną historię wartą upamiętnienia. Śląsk to piąta strona świata, jak czytamy w opisie sztuki teatralnej na stronie internetowej Teatru Śląskiego, miejsce, gdzie zacierają się granice, a historia bawi się ludźmi i narodami. Nie sposób zamknąć tego regionu w sztywne ramy ani opowiedzieć go od początku do końca. Można tylko próbować odsłaniać obraz Śląska po kawałku, zestawiać z tysiącami zabawnych, tajemniczych i fascynujących ludzkich historii²⁰.

Dla wielu czytelników książki Kutza czy odbiorców opartej na niej sztuki teatralnej podjęte wątki stały się trudną lekcją historii zapomnianej, niezrozumianej czy nieakceptowanej. O pewnych wydarzeniach dopiero się dowiadujemy, inne są nam już znane, ale ukazane z zupełnie nowej perspektywy. Przychodzi nam zmierzyć się z treściami, które w naszych rodzinach nie były podejmowane, o których młodsze pokolenia nie mają pojęcia. Wszystko to sprawia, że stajemy się bardziej świadomi zmaganej historii naszego regionu, dostrzegamy jej niebagatelny wpływ na dzisiejsze myślenie, postawy, społeczne funkcjonowanie mieszkańców Katowic, czy szerzej: Górnego Śląska.

Piąta strona świata od czasu premiery²¹ zbiera wyłącznie słowa uznania. W prawie każdej recenzji, poza walorami artystycznymi spektaklu, wy-

¹⁹ T. Wilk: *Rewitalizacja społeczna poprzez współczesną sztukę teatralną...*

²⁰ Ze strony internetowej Teatru Śląskiego w Katowicach – http://www1.teatrslaski.art.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=174:piata-strona-swiata&catid=129:przedstawienia&lang=pl [dostęp: 5.09.2014]

²¹ Premiera spektaklu odbyła się w Teatrze Śląskim w Katowicach w lutym 2013 roku.

rażnie podkreśla się wątek zagmatwanej tożsamości mieszkańców Górnośląska. Czytamy między innymi: „Bohaterowie *Piątej strony świata* nie są posągami. Czasem szlachetni, czasem podli, zdolni i do miłości, i do zbrodni. Czym się różnią od innych? Tym, że żyją w narożniku Europy, w tyglu narodów i kultur. W miejscu, gdzie historia bawi się ludźmi. Trwają – to ich cel. *Piąta strona świata* to trumienny portret Ślązaków. Ich Śląska już nie ma. Pozostała mitologia, którą Kutz stworzył w swoich filmach i utrwalił w jedynej powieści. Dziś na tej mitologii lub w kontrze do niej Ślązacy próbują budować swą nową tożsamość. Ci, którzy pragną poznać Śląsk, zrozumieć jego współczesne problemy, powinni wyjść z katowickiego spektaklu usatysfakcjonowani. Ci, którzy Ślązaków postrzegają jako »ukrytą opcję niemiecką«, pewnie nadal nie będą w stanie zrozumieć specyfiki tej ziemi i jej mieszkańców”²².

I fragment kolejnej recenzji: „nie brak tu gorzkich słów na temat tego, jak Ślązaków klasyfikowano, dzielono, jak później z powstańcami śląskimi obeszła się Polska Ludowa, jak tych z niewiadomego *południa* postrzegano w innych częściach kraju, wreszcie dlaczego i gdzie przyszło niektórym uciekać”²³. I jeszcze jeden: „*Piąta strona świata* jest spektaklem ważnym, odważnym i potrzebnym. W czasie, gdy temat szeroko pojętego Śląska coraz częściej i coraz chętniej podejmowany jest w literaturze, filmie, teatrze i w zwykłych rozmowach, lecz także w polityce, spektakl ten ma realne szanse stać się głosem w społecznej debacie o śląskiej tożsamości, historii i przyszłości”²⁴. O bohaterach spektaklu pisano w następujący sposób: „Niestety, żadnemu z przyjaciół nie było dane wyjść bez szwanku z przetaczających się nad głowami okrutnych dziejów XX wieku, rozbiających rodziny i łamiących życiorysy. W *Piątej stronie świata* historia sączy się niemal z każdej sceny: czający się z nabitymi karabinami młodzi chłopcy podczas powstania i ułamki sekund, które decydują o ich losie; irytująco zadowolony z siebie polski policjant Suchanek (Andrzej Warcaba), który nijak nie rozumie miejscowej specyfiki; zawsze błędny wybór opcji na Volkslisście i poważne zarzuty o niepewność narodową. Z wyro-

²² D. Lubina-Cipińska: *Trumienny portret Ślązaków*. „Rzeczpospolita” z dnia 19.02.2013. Wydanie elektroniczne: <http://www.rp.pl/artukul/9147,982176-Trumienny-portret-Slazakow.htm> [dostęp: 5.09.2014] (recenzja spektaklu teatralnego).

²³ A. Czaplą-Oslisło: *Piąta strona świata istnieje. Zobaczysz ją w Teatrze Śląskim*. „Gazeta Wyborcza” z dnia 18.02.2013, „Katowice” (nr 41). Wydanie elektroniczne: http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,7706898,20130218KADLO,Piata_strona_swiate_istnieje_w_Teatrze_Slaskim,.html [dostęp: 5.09.2014] (recenzja spektaklu teatralnego).

²⁴ J. Korus: *Inkszo strona świata*, „Teatr dla Was”. <http://teatrdlawas.pl/recenzje/838-inkszo-strona-swiate> [dostęp: 5.09.2014] (recenzja spektaklu teatralnego).

ków historii bliżej nam do mułu niż do lustra wody (J. Korus) – choć te słowa powieści nie przeszły adaptacyjnego sita i nie padają ze sceny, to wiele mówią o atmosferze, która otacza bohaterów, coraz bardziej świadomych czającego się nieustannego zagrożenia”²⁵.

W „Polityce” zamieszczono recenzję, z której pochodzi taki oto wyimek: „We fragmentarycznych mikroopowieściach jeszcze raz odżywają pasma biografii mniej lub bardziej tragicznych, portrety śląskich famillii zaczynają do nas mówić z głębi gehenny sanacyjnej, traumy wojennej, koszmaru sowieckiego. W tym tyglu wydarzeń buzuje to, co zwykliśmy nazywać *śląską tożsamością*, topioną raz po raz w historycznym sosie, od czasów Bismarcka włącznie”²⁶.

Prezentowane recenzje podkreślają istotną rolę spektaklu w inicjacji dyskusji oraz refleksji społecznej nad obrazem skomplikowanej tożsamości mieszkańców tego regionu. Treści zawarte w sztuce oswiają²⁷ nas z prawdą o dynamicznej przeszłości Górnego Śląska. Forma spektaklu teatralnego czyni wiedzę o Śląsku bardziej dostępną dla rodzimej ludności, ale i mieszkańców innych regionów Polski²⁸.

Zakończenie

Przykład wspomnianej w tekście sztuki teatralnej nie jest z pewnością głównym ogniwem w procesie naprawy stosunków społecznych i społecznego funkcjonowania mieszkańców Katowic, czy szerzej: terenów Górnego Śląska. Natomiast może się stać (lub w jakimś stopniu już jest) jednym z elementów wpisujących się proces rewitalizacji w obszarze społecznych stosunków mieszkańców tej przestrzeni geograficznej. Na tym przykładzie łatwo dostrzec, że kultura i edukacja są sobie wzajemnie potrzebne. Skutki ich działań, chociaż nie w pełni zaplanowane i zamierzone, często bardziej wpływają na rzeczywistość niż zorganizowana dzia-

²⁵ Ibidem.

²⁶ K. Siwczyk: *Kazimierz Kutz: „Piąta strona świata”*, *Kutzstory*. „Polityka” z dnia 22.02.2010. Wydanie elektroniczne: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1503195,1,recenzja-ksiazki-kazimierz-kutz-piata-stro-na-swiata.read> [dostęp: 5.09.2014].

²⁷ O oswojaniu rzeczywistości poprzez sztukę piszą między innymi T. Wilk, A. Rzymełka-Fraćkiewicz w tekście: *Czego się boisz, Europo, czyli znajomy i obcy w perspektywie codzienności. Wybrane przykłady oswojania odmienności. W: Pedagogika międzykulturowa wobec wykluczenia społecznego i edukacyjnego*. Red. T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, J. Suchodolska. Cieszyn-Warszawa-Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011, s. 337–348.

²⁸ Spektakl zyskał opinię doskonałego towaru eksportowego do innych regionów Polski.

łałność państwowych, publicznych instytucji w ramach szeroko zakrojonej edukacji regionalnej. Można powiedzieć, że sztuka teatralna staje się elementem procesu włączania mieszkańców społeczności lokalnej do kultury regionalnej. Zdobyta podczas oglądania spektaklu wiedza wydaje się najlepszym środkiem do poprawy warunków wspólnej egzystencji, przede wszystkim w aspekcie codziennego funkcjonowania, relacji międzyludzkich, przemian kulturowych, wzmożonych ruchów migracyjnych, wielokulturowości.

Bibliografia

- Bauman Z.: *O edukacji. Rozmowy z Riccardo Mazzeo*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2012.
- Czapla-Oslisło A.: *Piąta strona świata istnieje. Zobaczysz ją w Teatrze Śląskim*. „Gazeta Wyborcza” z dnia 18.02.2013, „Katowice” (nr 41). Wydanie elektroniczne: http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,7706898,20130218KA-DLO,Piata_strona_swiatea_istnieje_w_Teatrze_Slaskim,.html [dostęp: 5.09.2014].
- Guzy-Steinke H., Wilk T.: *Uczeń i teatr. Realia a poszukiwania możliwości realizacji edukacji teatralnej w szkole*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2009.
- Hałas E.: *Konwersja. Perspektywa socjologiczna*. Lublin: Wydawnictwo Norbertinum, 1992.
- Korus J.: *Inkszo strona świata, „Teatr dla Was”*. <http://teatrdlawas.pl/recenzje/838-inkszo-strona-swiatea> [dostęp: 5.09.2014].
- Kubinowski D.: *Rewitalizacja*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Red. T. Pilch. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2006.
- Kwaśniewski K.: *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*. Warszawa: PWN, 1982.
- Lubina-Cipińska D.: *Trumienny portret Ślązaków*. „Rzeczpospolita” z dnia 19.02.2013. Wydanie elektroniczne: <http://www.rp.pl/artykul/9147,982176-Trumienny-portret-Slajakow.htm> [dostęp: 5.09.2014].
- Nikitorowicz J.: *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009.
- Posern-Zieliński A.: *Etniczność*. W: *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*. Red. Z. Staszczak. Warszawa-Poznań: Wydawnictwo PWN, 1987.
- Rzymełka-Frażkiewicz A., Wilk T.: *Cele i zadania szkoły w zakresie edukacji regionalnej (na przykładzie Górnego Śląska)*. W: *Wielokulturowość i problemy edukacji*. Red. T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman. Cieszyn-Warszawa-Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012.

- Sadowski A.: *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*. Białystok: Wydawnictwo Trans-Humana, 1995.
- Siwczyk K.: *Kazimierz Kutcz: „Piąta strona świata”, Kutzstory*. „Polityka” z dnia 22.02.2010. Wydanie elektroniczne: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1503195,1,recenzja-ksiazki-kazimierz-kutz-piata-strona-swiata.read> [dostęp: 5.09.2014].
- Szczepański M.S.: *Opel z górniczym pióropuszem. Województwa katowickie i śląskie w procesie przemian*. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 2002.
- Szramek E.: *Śląsk jako problem socjologiczny*. „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1934, T. 4.
- Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego w Katowicach – oficjalna strona internetowa. <http://www1.teatrslaski.art.pl/index.php?lang=pl> [dostęp: 5.09.2014].
- Wilk T.: *Rewitalizacja społeczna poprzez współczesną sztukę teatralną w ocenie reprezentantów (twórców i odbiorców) sztuki dramatycznej Legnicy, Nowej Huty i Wałbrzycha*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Wilk T., Rzymełka-Frąckiewicz A.: *Czego się boisz, Europo, czyli znajomy i obcy w perspektywie codzienności. Wybrane przykłady osvajania odmienności*. W: *Pedagogika międzykulturowa wobec wykluczenia społecznego i edukacyjnego*. Red. T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, J. Suchodolska. Cieszyn-Warszawa-Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011.
- Wódcz J.: *Niektóre problemy społeczne w województwie katowickim*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1993.

Agata Rzymełka-Frąckiewicz

Culture (e.g. the Art of Theatre) as a Social Educator A Hard Lesson of Forgotten, Misunderstood or Unaccepted History

Summary: The currently reviving interest in local communities has generated discussions about the growing importance of regional education. The purpose of this education is to make students acquainted with basic knowledge on the history of their ancestors, the place and region in which they live and learn. Culture, i.e. theatre performance and film, is becoming both a valuable support for and complement to this process.

Key words: regional education, culture – the art of theatre, Upper Silesia Province

Agata Rzymelka-Frańkiewicz

**Die Kultur (am Beispiel eines Theaterstücks) als Lehrer -
schwieriger Unterricht in vergessener, unverständener
oder missbilligter Geschichte**

Zusammenfassung: Wegen des wachsenden Interesses an lokalen Gemeinschaften werden heutzutage viele Diskussionen über zunehmende Bedeutung von der regionalen Bildung geführt. Das Ziel der Bildung ist, die Schüler mit grundlegenden Kenntnissen in der Geschichte ihrer Vorfahren, der Ortschaft und der Region, wo sie leben und lernen, bekannt zu machen. Der Prozess kann immer häufiger durch die Kultur: Theateraufführung, Film begünstigt und vervollständigt werden.

Schlüsselwörter: regionale Bildung, Kultur-Theaterstück, Oberschlesien